

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО УРОКУ ПРАВОЗНАВСТВА ЯК СИСТЕМНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Постановка проблеми. Урок правознавства — це етап навчання правознавства, тематично і змістовно цілісний та завершений, обмежений у часі встановленими нормами; забезпечує навчання правознавства, правове виховання і розвиток учнів, формування правової предметної компетентності. Він є підсистемою цілісної системи навчання правознавства, у зв'язку з чим повинен містити (відобразити) основні її компоненти, забезпечувати їх реалізацію. Наразі структурою уроку правознавства охоплюються такі взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти (системні показники), як: учитель правознавства; учні; мета уроку; зміст (конкретний навчальний правознавчий матеріал); система методів, прийомів та засобів, які використовуються на уроці; результати уроку. Системоутворюючим компонентом є навчальні, розвивальні та виховні цілі й завдання уроку, обумовлені головною навчально-виховною метою курсу правознавства та конкретним змістом.

Викладене дозволяє стверджувати, що кожний урок будь-якого типу залежить як від особистості учня (особливостей його сприймання, мислення, пам'яті, волі, ставлення до дійсності, здібностей, інтересів, інтелектуального рівня), так і від особистості вчителя, його професійного рівня. У зв'язку з цим, особливого значення набуває підготовка вчителя до уроку, що й обумовлює актуальність дослідження даного питання.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовки вчителя до уроку достатньо глибоко досліджена на загальнодидактичному рівні такими науковцями, як: В. Бондар, Н. Волкова, А. Кузьмінський, І. Малафік, В. Омеляненко, І. Підласий, О. Савченко та ін. У методиці навчання суспільствознавства це питання розробляли К. Баханов, О. Пометун, М. Студенікін та ін. Окремі аспекти та особливості підготовки вчителя до уроку правознавства вивчали Б. Андрусишин, А. Гуз, Г. Кашкар'юв, О. Крапанева, О. Певцова, І. Усенко та ін. Проте, комплексного дослідження цього питання проведено не було, чим і обумовлені тема і мета даної статті.

Метою статті є встановлення та характеристика заходів, які в системі забезпечують повноцінну та якісну підготовку вчителя до уроку правознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка вчителя до уроку повинна бути системною, передбачати здійснення педагогом певної сукупності послідовних взаємоузгоджених дій. І. Підласий визначив таку підготовку як розробку комплексу заходів, вибір такої організації навчально-виховного процесу, за якої в даних конкретних умовах забезпечується найвищий кінцевий результат [5, с. 533]. Підготовка вчителя права до уроку, вважає О. Певцова, є особливо важливим етапом його професійної діяльності і має здійснюватися до початку навчального року [4, с. 169].

Особливості підготовки вчителя обумовлюються вимогами, які висуваються до сучасного уроку правознавства, а саме: врахування закономірностей процесу навчання, реалізація на уроці компетентнісного та діяльнісного підходів, дидактичних принципів; тема уроку має визначатися навчальною програмою та календарно-тематичним планом учителя; цілі та завдання уроку мають бути чітко визначені, взаємопов'язані, спрямовуватися на досягнення головної мети курсу; зміст уроку має визначатися відповідно до навчальної програми та цілей уроку з урахуванням рівня підготовки учнів, має бути якомога тісніше пов'язаний з сучасними реаліями, процесами та явищами, що відбуваються в найближчому оточенні учня та у суспільстві в цілому; урок повинен мати

достатньо динамічну структуру; урок має бути тематично та змістовно цілісним і завершеним, посідати певне місце в системі уроків правознавства, сприяти розвитку правової компетентності учнів та відповідних предметних компетенцій; урок має бути тісно пов'язаний з попередніми та наступними уроками, забезпечувати реалізацію внутрішньо- предметних та міжпредметних зв'язків; оптимальним має бути використання часу, методів, прийомів, засобів навчання на уроці, а також дидактичне й технічне забезпечення; контроль навчальних досягнень учнів на уроках має проводитися систематично; роботу учнів на уроці слід організовувати у різних формах: індивідуальній, груповій, колективній, самостійній тощо.

В основі підготовки вчителя до уроку правознавства — загально- дидактичне положення, вироблене І. Підласим, відповідно до якого, під час цієї роботи вчитель здійснює діагностування, прогнозування та проектування (планування). У цілому підготовча робота зводиться до «пристосування» навчальної інформації до можливостей класу, оцінки і відбору такої схеми пізнавальної праці, яка дасть максимальний ефект. Діагностика полягає: 1) в з'ясуванні всіх обставин проведення уроку: можливостей, мотивів діяльності і поведінки, інтересів і здібностей, необхідного рівня навченості учнів, характеру, особливостей і практичної значущості навчального матеріалу, структури уроку; 2) в аналізі витрат часу в процесі навчання на актуалізацію опорних знань, засвоєння нової інформації, узагальнення і систематизацію, контроль і корекцію знань, умінь. Прогнозування спрямоване на оцінку різних варіантів проведення і вибір оптимального варіанту уроку. Заключною у підготовці вчителя до уроку є стадія прогнозування (планування), тобто створення програми управління пізнавальною діяльністю учнів [5, с. 533-534].

Умовно підготовку вчителя до уроку правознавства можна поділити на два етапи: 1) загальна (попередня) підготовка до викладання навчального предмета, курсу; 2) підготовка до конкретного уроку. Перший етап загальної підготовки має включати такі дії вчителя:

- вивчення положень Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти щодо визначення мети і завдань, змісту освіти та державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з освітньої галузі «Суспільствознавство» і зокрема суспільствознавчого компонента в основній (людина у правових відносинах) та старшій (людина у правовій сфері) школі;

- вивчення навчальної програми курсу правознавства та пояснювальної записки до неї з метою усвідомлення і конкретизації цілей, завдань та змісту навчання даного курсу, з'ясування можливостей їх реалізації;

- аналіз програм інших навчальних предметів з метою визначення можливостей реалізації у навчанні правознавства міжпредметних зв'язків;

- складання календарно-тематичного плану на півріччя (рік) — розподіл учителем часу на вивчення всіх тем, передбачених програмою, з визначенням відповідних календарних термінів з урахуванням кількості тижневих годин, відведених на вивчення предмета навчальним планом та розкладом занять;

- попереднє знайомство зі складом учнів у тих класах, в яких учитель викладатиме. Воно може бути проведене за допомогою збирання і аналізу відгуків учителів, які вже працювали у цих класах;

- вивчення стилю (методики) роботи вчителів, які вже працювали в цих класах. Виконання передостанньої та останньої позицій як складових підготовки вчителя до уроку є доцільним і необхідним з огляду на важливість попереднього визначення методів і технологій навчання, які за певних умов можуть бути ефективно застосовувані для організації навчання в різних класах або різних групах учнів у межах одного класу;

- вивчення ступеня матеріально-технічного забезпечення навчання правознавства, що охоплює: забезпечення учнів навчальною літературою, передусім підручниками з правознавства; наявність у кабінеті правознавства (суспільствознавства) наукової

літератури, яка допоможе учням у підготовці до семінарських занять, сприятиме поглибленому вивченню правознавства, а також навчально-методичної літератури, примірників нормативно-правових актів, вивчення яких передбачене програмою тощо; оснащення кабінету технічними засобами навчання.

Другий етап — підготовка вчителя до конкретного уроку — передбачає:

- визначення теми уроку відповідно до програми та календарно-тематичного плану;

- формулювання мети і завдань конкретного уроку (освітніх, розвиваючих, виховних). Урок не може зводитися тільки до передавання від учителя до учнів певного обсягу відомостей, передбачених програмою, натомість, повинен спрямовуватися на загальний розвиток, розвиток творчих здібностей, пізнавальної самостійності; на формування особистості школяра, його світогляду, моральності, правосвідомості, правової культури;

- визначення обсягу і змісту навчального правознавчого матеріалу, який учні мають засвоїти в межах теми відповідно до програми;

- аналіз виховного і розвиваючого потенціалу правознавчого матеріалу і продумування способів його реалізації на уроці;

- вивчення можливостей інтеграції змісту різних навчальних предметів з даною темою уроку правознавства;

- аналіз мети та змісту попереднього і наступного уроків з метою встановлення між ними логічного зв'язку, для визначення і врахування місця уроку (його теми, мети, змісту) в загальній структурі конкретного курсу правознавства і його ролі в досягненні головної навчально-виховної мети, для забезпечення системності й послідовності навчання правознавства;

- вибір, обґрунтування та визначення структури форми організації навчання, яка найбільшою мірою сприятиме засвоєнню учнями конкретного навчального матеріалу. Вибір типу уроку, акцентує В. Бондар, — акт не формальний, саме з цією процедурою тісно пов'язане питання про якість знань учнів [2, с. 164]. Обрання оптимальної форми навчання зможе забезпечити приведення у відповідність цільового, процесуального та результативного компонентів навчання;

- визначення форм організації навчальної діяльності учнів (індивідуальної, парної, групової, колективної) з метою реалізації індивідуального та диференційованого підходів на уроці;

- відбір технологій, методів та прийомів навчання правознавства, які зможуть забезпечити засвоєння учнями змісту, досягнення цілей конкретного уроку, отже, сприяти реалізації мети усього курсу;

- аналіз методично-дидактичного апарату підручника з теми з метою максимального використання його дидактичного потенціалу на уроці;

- вивчення вчителем додаткової наукової та навчальної літератури з теми для забезпечення найбільш повного й різнобічного її висвітлення, з'ясування змін, внесених у нормативно-правові акти, вивчення яких передбачене темою, що стає особливо важливим, якщо у підручнику ці зміни не знайшли свого відображення; доцільним є і ознайомлення вчителя із судовою практикою вирішення питань у межах теми, що вивчається;

- складання поурочного плану-конспекту — прикінцевий підсумковий результат підготовки вчителя до уроку, в якому мають відобразитися практично всі, попередньо перелічені, підготовчі дії вчителя.

Серед теоретиків та практиків існують різні підходи до форми, обсягу, ступеня деталізації плану-конспекту. Деякі з них обстоюють необхідність складання розгорнутого плану, інші допускають розробку стислої моделі змісту теми та етапів навчальної діяльності учнів на уроці.

О. Король виходить з того, що підготовка уроку — це значною мірою суб'єктивний процес педагогічних роздумів. План-конспект є їх підсумком, отже, його обсяг і форму не

варто регламентувати. Кожен учитель застосовує свої міркування в такому обсязі, який вважає за необхідний і достатній для якісної організації праці на уроці. Наразі критерієм якості плану-конспекту є те, наскільки він «спрацював» на уроці [3, с. 97-98].

Б. Андрусишин та А. Гуз розглядають план-конспект уроку правознавства як робочий документ, який повинен максимально допомагати вчителю вирішувати поставлені перед ним завдання. Вони не радять робити такий план об'ємним (переписувати увесь текст підручника), вважають, що тоді увага вчителя буде зосереджена на кожній його букві. Науковці наголошують, що план-конспект повинен повністю відображати структуру заняття; щодо його форми, на їх думку, вона може бути довільною, але досить зручною для швидкої орієнтації [1, с. 145].

План-конспект уроку правознавства — це модель навчального заняття. У ньому розкриваються: перебіг уроку; діяльність учителя й учнів на кожному етапі навчання; час та форми діяльності; методи, засоби і прийоми навчання; формулюються основні питання, завдання для учнів, висновки, узагальнення. О. Певцова обстоює необхідність складання достатньо розгорнутого плану-конспекту і вважає, що добре продуманий і правильно побудований урок суттєво впливає на якість підготовки школярів [4, с. 173, 175].

У дидактиці та методиці навчання суспільствознавства і, зокрема правознавства, переважає думка, відповідно до якої написання розгорнутих планів-конспектів уроків є обов'язковим для вчителів-початківців. Ця вимога виведена безпосередньо з практики: ще ніхто не зміг стати майстром, не усвідомивши організацію майбутнього уроку в усіх її деталях, вказує І. Підласий. Тільки тоді, коли більшість структур стають звичними, можна переходити до скорочених записів, поступово зменшуючи обсяг плану, перетворюючи його в конкретну програму дій [5, с. 534].

План-конспект уроку правознавства повинен містити наступні інваріантні структурні компоненти: дата проведення уроку і його порядковий номер відповідно до календарно-тематичного плану вчителя правознавства; клас, в якому проводиться урок; тема, що визначається за програмою та календарно-тематичним планом; мета (освітня, виховна, розвиваюча); конкретні завдання уроку, які витікають з мети і можуть передбачати формування загальнонавчальних та предметних умінь і навичок тощо; методично-дидактичне забезпечення уроку; поняття та терміни, формування яких планується на уроці; тип уроку відповідно до теми і мети; можливо, очікувані результати. Після цього розкривається «Хід уроку» — найбільша за обсягом складова плану-конспекту, в якій детально виписується все, що буде відбуватися на уроці відповідно до структури обраного типу, а саме: етапи уроку з орієнтовним розподілом часу; зміст навчального матеріалу; методи і прийоми вчителя на кожному етапі уроку тощо.

Ретельність підготовки і майстерність проведення навчального заняття є чинниками, які обумовлюють ступінь його ефективності. Підвищенню якісного рівня такої підготовки сприяє систематичне проведення аналізу (самоаналізу) уроків з метою визначення і усунення певних недоліків у практиці роботи вчителя. Аналіз (самоаналіз) уроку правознавства може проводитися за наступними критеріями:

1. Яке місце уроку в темі, розділі, курсі? У чому його специфіка?
2. Чи правильно були сформульовані навчальна, виховна і розвиваюча цілі уроку? Чи були вони досягнуті у процесі уроку?
3. Які завдання вирішувалися на уроці: навчальні, виховні, розвиваючі? Які завдання були головними? Чи були вони вирішені на уроці?
4. Наскільки повно відібраний навчальний матеріал сприяв розкриттю теми? Чи здійснювався цей відбір з дотриманням таких вимог, як: точність, конкретність; оптимальне співвідношення фактичного та теоретичного матеріалу; його практичне значення; стимулювання розвитку мислення, пам'яті, уваги, мови учнів; урахування їх життєвого досвіду?
5. Наскільки повно були враховані особливості класу, окремих груп учнів, індивідуальні особливості дітей?

6. Наскільки обґрунтованим є вибір типу уроку та його структура?
7. Чим керувався вчитель, готуючись до уроку: методичними рекомендаціями, передовим досвідом, додатковою літературою тощо?
8. Наскільки обґрунтованим є вибір форм і методів навчання?
9. Аналіз результатів навчання.
10. Оцінка (самооцінка) уроку.

Висновки. Підготовка вчителя до уроку правознавства — це системна діяльність, сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих заходів комплексного характеру, які мають здійснюватися в логічній послідовності. Особливості такої підготовки обумовлюються вимогами, які висуваються до сучасного уроку правознавства. Всю підготовчу роботу вчителя умовно можна поділити на два етапи: загальна (попередня) підготовка до викладання навчального предмета, курсу; підготовка до конкретного уроку. Наразі особливу роль відіграє поурочний план-конспект, складання якого є прикінцевим підсумковим результатом такої підготовки. Розробка плану-конспекту — це, фактично, моделювання майбутнього уроку, тобто, формулювання його теми, мети та конкретних завдань; перелік понять і термінів, формування яких планується на цьому уроці; обрання типу уроку відповідно до теми і мети; передбачення очікуваних результатів; детальне розкриття «Перебігу уроку» — детальний опис усього, що буде відбуватися на уроці відповідно до структури обраного типу, а саме: етапи уроку з орієнтовним розподілом часу; зміст навчального матеріалу; методи і прийоми вчителя на кожному етапі уроку; основні питання, завдання для учнів; висновки, узагальнення. Ефективним засобом підвищення якісного рівня підготовки вчителя до уроку правознавства є систематичне проведення аналізу (самоаналізу), що сприяє встановленню та усуненню певних недоліків у роботі вчителя. Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження пов'язуються з розробками підготовчих заходів до проведення конкретних уроків правознавства, складанням відповідних планів-конспектів.

Література:

1. Андрусишин Б. І. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства» : [підручник] / Андрусишин Б. І. Гуз А. М. — К. : Знання, 2008. — 301 с.
2. Бондар В. І. Дидактика : [навчальне видання] / Бондар В. І. — К. : «Либідь», 2005. — 262 с.
3. Король О. В. Методика викладання українського народознавства в школі : [навчально-методичний посібник] / Король О. В. — К. : ІЗМН, 1998. — 368 с.
4. Певцова Е. А. Теория и методика обучения праву : [учебник для студентов высших учебных заведений] / Певцова Е. А. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. — 400 с.
5. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : [учебник для студ. пед. вузов] : в 2-х кн. / Подласый И. П. — М. : Гумманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. — 576 с.

У статті охарактеризована підготовка вчителя до уроку правознавства як системна діяльність, сукупність послідовних взаємопов'язаних дій; міститься опис змістового наповнення першого (загальна підготовка) та другого (підготовка до конкретного уроку) етапів; обґрунтовано значення плану-конспекту як підсумкового етапу системної підготовки вчителя до уроку; викладено критерії аналізу (самоаналізу) уроку.

Ключові слова: навчання правознавства, урок правознавства, підготовка вчителя до уроку правознавства, план-конспект уроку, аналіз (самоаналіз) уроку правознавства.

В статті охарактеризована підготовка учителя к уроку правоведения как системная деятельность, совокупность последовательных взаимосвязанных действий; описано содержательное наполнение первого (общая подготовка) и второго (подготовка к конкретному уроку) этапов; обосновано значение плана-конспекта как итогового этапа системной подготовки учителя; изложены критерии анализа (самоанализа) урока.

Ключевые слова: обучение правоведению, урок правоведения, подготовка учителя к уроку правоведения, план-конспект урока, анализ (самоанализ) урока правоведения.

The article contains a description of the lesson the teacher training of law as a system of activity, consistent set of interrelated activities; description of the semantic content of the first (general training) and second

(preparation for a particular lesson) stages; proved the value of outline as the final stage of preparation of the teacher for the lesson; described criteria analysis (introspection) lesson.

Key words: *teaching law, law lesson, teacher training lesson law, compendium of lesson, analysis (introspection) lesson law.*